

Van de bestuurstafel

Van de voorzitter

Bernhard Mars

Het gaat goed met onze vereniging. Het aantal leden is vrij stabiel, er zijn wat afvallers geweest maar wij hebben er ook weer een paar enthousiaste leden bij gekregen. Dit is belangrijk. Een paar enthousiastelingen die met ideeën komen, meedoen aan de activiteiten en niet aarzelen om zich, waar mogelijk, in te zetten, zijn onmisbaar voor het floreren van een vereniging.

Dit jaar is Johan Eek, wegens ziekte, teruggetreden als hoofdredacteur van ons blad Varen-Varia dat hij al zoveel jaren onder zijn hoede heeft gehad. Wij wensen Johan beterschap toe en hopen dat hij snel mag herstellen zodat hij weer mee kan doen aan onze vergaderingen en excursies. Peter Hovenkamp heeft zich bereid verklaard het redactiewerk over te nemen.

Bij Peter is onze Varen Varia in goede handen. Niet alleen is hij een varenkenner par excellence maar hij heeft ook, vanuit zijn wetenschappelijke achtergrond, al aan vele publicaties (mee)gewerkt.

Beste leden, zet uw varenervaringen op papier of op e-mail. Zelfs cryptische mededelingen in de trant van "Mijn *Culcita dubia* heeft, zonder speciale bescherming de laatste winter (met af en toe toch 10 graden vorst) goed overleefd, en hetzelfde geldt voor mijn *Onychium japonicum* terwijl beiden toch bekend staan als niet winterhard in deze regio.", zouden geplaatst kunnen worden in een speciale rubriek met korte mededelingen die voor andere varenliefhebbers interessant of nuttig zijn.

Van het secretariaat

Rens Huibers

Nieuwe leden:

A. Nijhuis
Barink 6
7482 HG Haaksbergen
e-mail: andré-jose@zonnet.nl

P. v.d. Boogerd
Burg. Tellegenstraat 37-2 h
1073 KB Amsterdam

D. Ambachtsheer
Abbevillelaan 34
5627 MZ Eindhoven
e-mail: dirk.ambachtsheer@chello.nl

Het e-mail adres van dhr. Servaas Koster is gewijzigd in:

shj.koster@quicknet.nl

Bij deze wil ik u er nog aan herinneren aan de najaarbijeenkomst op zaterdag 27 september a.s. in de hortus te Leiden. Aanvang 10.00 uur.

Ronnie Viane is uitgenodigd om een lezing te houden. Na de lunchpauze is er weer een varenruilbeurs, aansluitend kunt u uw meegebrachte varenveren laten determineren.

Heeft iemand misschien sporen over van *Hypolepis millefolium* en *Pellaea viridis*?

Ik heb afgelopen winter één keer de deur van de kweekkas vergeten te sluiten. Het gevolg hiervan raad u wel...

Varennamen

*Jetty en Paul Zoete
Peter Hovenkamp*

Uit een vraag van één van onze leden op de algemene ledenvergadering van 26 april 2003 bleek dat er behoefte was aan een lijst met Latijnse varennamen, waarin aangegeven is hoe de naam moet worden uitgesproken. Jetty en Paul Zoete hebben daarom de volgende lijst opgesteld. De lijst laat zien hoe de klemtoon, volgens de regels, gelegd moet worden bij het uitspreken van de Latijnse naam van een aantal in Nederland voorkomende varens.

**Waarom is dat eigenlijk een probleem?
Daarvoor zijn twee redenen.**

De eerste is dat de Latijnse varennamen officieel in het Latijn zijn gesteld, en dus ook in uitspraak de Latijnse uitspraakregels volgt. Deze regels zijn weliswaar eenvoudig, maar toepassing ervan vereist een meer dan gemiddelde beheersing van het klassieke Latijn.

Als we te rade gaan bij het onlangs heruitgegeven naslagwerk over plantennamen, opgesteld door C.A. Backer, vinden we de volgende beknopte uitleg over de Latijnse regels:

“Tweelettergrepige woorden hebben de klemtoon altijd op de voorste lettergreep.

Drie- en meerlettergrepige woorden hebben de klemtoon op de voorlaatste lettergreep als deze lang is, anders op de derde van achteren”.

Het is dus heel simpel – als je maar weet wanneer een lettergreep kort of lang is. Dat is niet altijd duidelijk, en vaak is grondige kennis van het Latijn, en van de afleiding van het betreffende woord vereist. Hoe zou je anders moeten weten welke “i” in *affinis*, *connectilis*, *viride* of *fragilis* lang is, en welke kort? Al evenmin ligt het voor de hand dat de “a” in “*trichómanes*” een korte klank is, maar in *quadriválens* juist weer een lange.

En dat de “i” in “*oides*” (zoals in “*polypodioídes*”) geen korte, maar een lange lettergreep is, kan alleen maar verklaard worden doordat dit een verlatinisering is van het Griekse “*eidos*”, met de betekenis “gelijkenis” (vandaar “*polypodio – eidos*”, op *polypodium gelijkend*).

De tweede oorzaak van veel onzekerheid bij de uitspraak van deze namen is dat de Nederlandse taal buitengewoon onduidelijke regels heeft over de manier waarop de klemtoon in een woord gelegd moet worden. Soms ligt die klemtoon op de laatste lettergreep, soms op de voorlaatste, dan weer op de voor-voorlaatste, en vaak ook op de eerste. Er is, kortom, geen touw aan vast te knopen. Dat maakt het voor ons moeilijk om een bepaald systeem consequent te volgen. Als Nederlander kunnen we dat gewoon niet. Op de één of andere manier hebben wij de neiging om van *connectilis connectilis* te maken, maar van juist weer *fragilis fragilis*...

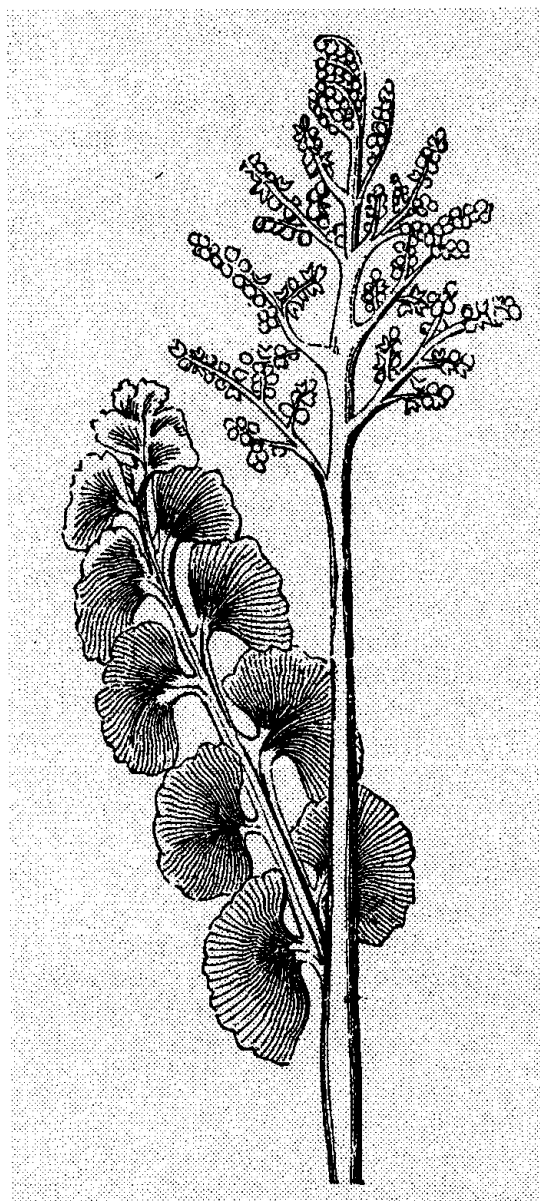
Gelukkig geeft Backer voor vrijwel elke in de plantkunde voorkomende naam de klemtoon aan, zodat we kunnen volstaan met de naam in Backer op te zoeken, en geen verder filologisch onderzoek hoeven te verrichten. In de oudere Nederlandse flora's zijn deze aanwijzingen overgenomen, maar in meer recente edities van bijvoorbeeld Heukels/Van der Meyden zijn ze weer geschrapt. Navraag bij de auteur leert dat dit gedaan is omdat “toch niemand er zich aan hield”. Naar gelang onze levensvisie kunnen we dit zien als een overwinning van Hollandse eigengereidheid op traditionele pedanterie, maar ook als teloorgang van kennis van de Klassieken...

Veel van deze “officiële” klemtonen doen ons dus onnatuurlijk aan. Het was ook voor mij een hele verrassing om te lezen dat het niet “*Polypodiaceae*” is, maar “*Polypodiaceae*.” Hetzelfde geldt voor alle andere familienamen die op –*aceae* eindigen: volgens de officiële uitspraakregels is het –*aceae*, met een meer Nederlandse tongval wordt het al snel –*acéae*. Moeten we deze klemtonen in het dagelijks

gebruik dan toch gebruiken? Tenslotte spreken we hier Nederlands, en geen Latijn.

Backer zelf zegt hierover:

“Eindelijk nog een laatste verzoek aan de weinigen die dit voorbericht zullen lezen. Indien zij iemand een naam verkeerd horen uitspreken, laten zij indachtig zijn aan Leviticus 19, 17: ‘Gij zult uw naaste naarstiglijk berispen, en zult de zonde in hem niet verdragen’ en aan II Timoteus 4,2: ‘houd aan tijdelijk, ontijdelijk;

Maanvaren (*Botrychium lunaria*)

wederleg, bestraf, vermaan in alle lankmoedigheid’.”

Het lag hem duidelijk na aan het hart...

Maar misschien kunnen we ons beter richten naar de Fransen, die, als zij een naam als “Polypodiáceae” onuitsprekbaar vinden, deze vervangen door de verfransing “Polypodiacées”. En zo zouden we de naam “Polypódiacéae” kunnen opvatten als een verNederlandsing van het Latijnse “Polypodiáceae”, zodat we beide uitspraken naast elkaar kunnen blijven gebruiken.

En nu we toch Backer bij de hand hebben, kunnen we meteen opzoeken wat nu toch ook de betekenis is van al deze namen. Hier en daar vergelijk ik Backer's verklaring met de verklaring die gegeven wordt door Fournier, en incidenteel heb ik een en ander nageslagen in Klein (Planten en hun naam), of opgezocht in Theophrastus of Dodoens' Cruydtboek.

In de hierna volgende lijst is de beklemtoonde lettergreep **vet en met een klémtoonteken** aangegeven.

Literatuur

Backer, C.A. 2000. Verklarend woordenboek van wetenschappelijke plantennamen, 2° ed. L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen

Dodonaeus, R. 1554. Cruydtboek. Plantijn, Antwerpen.

Fournier, P. 1977. Les quatre flores de la France, 2° ed. Ed. Lechevalier, Paris.

Kleijn H. 1970. Planten en hun naam. Meulenhoff, Amsterdam.

Van der Meijden, R. 1996. Heukels' Flora van Nederland, 22° druk. Wolters/Noordhoff, Groningen

Theophrastus (Engelse vertaling door A.F Hort). 1916. Enquiry into plants. Loeb Classical Library.

Latijnse namen

Nederlandse namen

Ophioglossácea

Addertongfamilie

Ophioglossum betekent letterlijk slangetong, en is een letterlijke vertaling van een oude wijd verbreide Europese volksnaam. Deze naam zou moeten slaan op de vorm van de sporangiënaar. Zou het volk echt niet hebben geweten dat een slangetong aan de punt gespleten is? Volgens Klein is de naam Slangetong in Drente in gebruik voor het Pijlkruid, wat, gezien de vorm van de bladeren daarvan, heel wat beter verklaarbaar is.

Ophioglóssum vulgátum

Addertong

vulgatum: van het gewone volk, d.w.z. algemeen.

Botrýchium lunária

Gelobde maanvaren

Botrychium: als een druivetros, waar de sterk vertakte vruchtbare bladslip op zou moeten lijken (althans, volgens Dodoens)

lunaria: halvemaanvormig - de slipjes van het steriele bladdeel

Osmundácea

Koningsvarenfamilie

Osmúnda regális

Koningsvaren

De Nederlandse naam "koningsvaren" komt overeen met het achtervoegsel "regalis". Waar "Osmunda" vandaan komt is minder duidelijk. Backer zegt "onbekende afkomst en betekenis". Fournier suggereert dat misschien een Germaanse Godheid Osmund de naamgever is, maar dat het ook mogelijk is dat het een samenstelling betreft waarin "os" (mond) en "mundare" (reinigen) een rol spelen – de betekenis zou dan kunnen zijn dat het kruid werkzaam is tegen slechte adem. De naam gaat tenminste terug op Matthias de l'Obel (ca. 1540).

Adiantácea

Venushaarfamilie

Adiántum capíllus-véneris

Venushaar

Adiantum: uit het Grieks, met de betekenis "waterafstotend".

capillus-veneris: letterlijk Venushaar. Venus was voor de Romeinen de godin van de liefde (vgl. ook venerische ziekte!), en kennelijk dacht men zich haar in met lange, glanzende zwarte haren, ongeveer zoals de bladsteel van het Venushaar.

Hypolepidácea of
Pteridácea

Adelaarsvarenfamilie

Hoewel officieel iedere soort bij een familie moet horen, is het niet altijd even duidelijk welke familie dat moet zijn. De Adelaarsvaren wordt soms in de Pteridaceae geplaatst, vanwege de randstandige sori, soms ook in de

	Hypolepidaceae, vooral vanwege de groeivorm.
	Hypolepis: "onder een schub" – een wel erg weinig kenmerkende eigenschap van de sori.
	Pteris: Grieks voor varen.
Pterídium aquilínium	Adelaarsvaren
	Pteridium: "verwant aan Pteris" – een soort varen, dus.
	aquilinum: van "aquila" (Latijn): arend
	Niemand weet precies wat de Adelaarsvaren met de Adelaar van doen heeft. Er wordt vaak beweerd dat de basis van de bladsteel op doorsnede een beeld zou geven van een adelaar. Dat zou dan het patroon van de vaatbundels moeten zijn – ik heb het er nooit in kunnen zien. Maar persoonlijk kan ik in de vorm van de jonge bladen, met twee schuin omhoog gerichte, nog onttrollende veren en een krul daartussenin, altijd makkelijk een heraldische adelaar ontdekken...
Thelypteridáceae	Moerasvarenfamilie
	Thelypteris: Thelus (Grieks): vrouwelijk. Kennelijk in tegenstelling tot de Mannetjesvaren werd de wat teerdere Moerasvaren als vrouwelijk gezien.
	Er heerst nogal wat verwarring in deze familie wat betreft de juiste afgrenzing van de verschillende geslachten. De volgende twee soorten geven daar een goed voorbeeld van.
Oreópteris limbospérma	Stippelvaren
ook: Dryópteris oreópteris	Oreopteris: van oros (Grieks) en Pteris – bergvaren.
	Limbosperma: "limbus" (Latijn): rand, en sperma (Grieks): zaad. Waar er een zaad met rand te zien zou moeten zijn is niet helemaal duidelijk.
	Oorspronkelijk werd deze soort in het geslacht Dryopteris geplaatst. Aangezien de botanische naamgevingsregels verbieden dat een soort een naam heeft die uit twee dezelfde woorden bestaat (wel een beetje kinderachtig: de zoologische naamgeving staat dit wel toe) moet de gehele naam veranderen als de soort wordt overgeplaatst naar het geslacht Oreopteris!
Phegópteris connectílis	Smalle beukvaren
ook: Dryópteris phegópteris	
ook: Thelypteris phegópteris	Phegopteris: Volgens Theophrastus is "Phegos" een soort eik, wild voorkomend op Kreta, met zoete vruchten. Dus niet de Beuk (Fagus) die wij hier kennen. Hoe deze boom in verband kan zijn gebracht met deze varen is niet duidelijk. De naam is voor het eerst gebruikt door Linnaeus (in Polypodium phegopteris), en de enige hint naar de betekenis is dat Linnaeus als standplaats vermeldt "beukebossen in Europa en Virginia" Kennelijk bestond er bij Linnaeus toch enige verwarring tussen Phegos en Fagus...

	connectilis (Latijn): samengevoegd. Misschien verwijzend naar de bladslippen die langs de middennerf door middel van kleine slipjes met elkaar verbonden zijn?
Thelypteris palústris	Moerasvaren palustris: uit het moeras
Aspleniáceae	Streepvarenfamilie Asplenium: werkzaam tegen ("a") miltkwalen ("splen", Grieks: milt).
Asplénium trichómanes	Steenbreekvaren trichomanes: samenstelling van "trichos" (Grieks): haar, en "mainesthai" (Grieks): razen (vgl. manie, maniakaal), dus: met razend veel haren. Misschien dankzij de haardunne en persistente bladstelen die kenmerkend zijn voor de wat oudere planten van deze soort.
ssp. quadriválens	'Steenbreekvaren' quadrivalens: viervoud – om de viervoudige chromosoomset aan te geven (4n).
Asplénium víride	Groensteel viride: groen
Asplénium ruta-murária	Muurvaren ruta-muraria: "ruta" staat voor Ruit, ook bekend als de Wijnruit, een plant met bladen die enigszins op die van de muurvaren lijken, "muraria" – op muren voorkomend.
Asplénium adiántum-nígrum	Zwartsteel "adiantum" geeft een gelijkenis met de Venushaar aan, "nigrum" de zwarte kleur.
Asplénium fontánum	Genaalde streepvaren fontanum: bij bronnen voorkomend.
Asplénium foresiése	Forez-streepvaren foresiense: genoemd naar de vindplaats: Forez, een heuvelgebied tussen Lyon en Clermont-Ferrand (Frankrijk).
Asplénium septentrionále	Noordse streepvaren septentrionale: uit het Noorden afkomstig
Asplénium officinárum ook: <i>Céterach officinárum</i>	Schubvaren officinarum: aanduiding voor een apothekerskruid Ceterach: genoemd naar een oude Arabische naam. Net als Asplenium schijnt deze naam te verwijzen naar het gebruik tegen miltkwalen.
Asplénium scolopéndrium ook: <i>Phyllítis scolopéndria</i>	Tongvaren "scolopendrium" in het Grieks betekent duizendpoot. Kennelijk slaat dit op de grote aantallen sori aan de onderzijde van het blad, die doen denken aan de vele poten van de

	duizendpoot.
	Phyllitis: afgeleid van het Griekse phyllon (blad).
Athyriáceae	Wijfjesvarenfamilie
	Athyrium: De betekenis van deze naam is een probleem. Er zijn twee mogelijke verklaringen, of misschien zelfs wel drie, en dus eigenlijk geen. Roth, de auteur van het geslacht, geeft zelf aan dat het is afgeleid van "athoros", (van thoros, Grieks: zaad), d.w.z., zonder mannelijk sperma. Het zou dan een willekeurig gekozen naam zijn, die op elke andere varen evengoed zou kunnen slaan. Backer gelooft dit niet, vooral omdat van deze Griekse stam de afleiding niet Athyrium, maar zoiets als Athorum zou moeten zijn. Hij suggereert de afleiding "athuros", vensterloos, wat zou kunnen slaan op de egaal donkergekleurde schubben (bij veel andere varens vertonen de schubben een soort "vensters" in de cellen). Dat is dan weer vreemd, want Roth geeft in zijn beschrijving geen enkele aandacht aan dit kenmerk van de schubben. Fournier verklaart dezelfde afleiding uit de kennelijke afwezigheid van een opening in het indusium. Tja...
Athýrium filix-fémina	Wijfjesvaren
	filix-femina: een letterlijke vertaling van "vrouwjesvaren". Er waren meer varens die als vrouwelijk werden gezien. Ook de naam Thelypteris is daar een aanwijzing voor, en in oudere kruidboeken vinden we ook de Adelaarsvaren aangeduid als "filix-femina".
Cystópteris filix-frágilis	Blaasvaren
	Cystopteris: letterlijke vertaling van blaasvaren. De opgebolde dekvliesjes zien er een beetje "blazig" uit. filix-fragilis: breekbare varen. De steel is inderdaad nogal breekbaar.
Mattéúccia struthiópteris	Struisvaren of bekervaren
	Matteucia: naar C. Matteuci, hoogleraar in Florence. struthiopteris: Struthio is de Struisvogel, waarvan de veren enige gelijkenis zouden kunnen ertonen met de bladen van deze varen.
Onocléa sensíbilis	Bolletjesvaren
	Onoclea was de Griekse naam voor een onbekende plant – door Linnaeus willekeurig aan dit varengelacht gegeven. Een vorm van recycling, dus. sensibilis: gevoelig voor allerlei invloeden, zoals het Kruidje-roer-me-niet, maar ook deze naam lijkt tamelijk willekeurig aan deze varen te zijn toegekend.
Dryopteridáceae	Niervarenfamilie
	Dryopteris: op Eiken (Grieks: "druos") groeiende varens. Een vreemde naam voor dit bij uitstek bodembewonende

	geslacht.
Dryópteris filix-más	Mannetjesvaren filix-mas: letterlijk mannetjesvaren. Men kon zich vroeger niet voorstellen dat er bij varens geen mannetjes en vrouwtjes te vinden waren, zoals bij zoveel ander organismen. Wat de mannetjes waren, was kennelijk al snel duidelijk. Over de vrouwtjes heerste nog lang onzekerheid (zie ook Thelypteris, Athyrium filix-femina).
Dryópteris affinis ook: Dryópteris pseudomas	Geschubde mannetjesvaren affinis: lijkt op een andere soort. In dit geval zonder twijfel D. filix-mas. Dezelfde afleiding geldt ongetwijfeld voor de naam pseudo-mas.
ook: Dryópteris borrieri	borrieri: naar de Engelse botanicus Borrer.
Dryópteris cristáta	Kamvaren cristata: met een kam.
Dryópteris dilatáta ook: Dryópteris austríaca	Brede stekelvaren dilatata: verbreed. austriaca: uit Oostenrijk (Austria).
Dryópteris carthusiána	Smalle stekelvaren carthusiana: naar de Orde der Karthuizer monniken, met het stichtingsklooster La Grande Chartreuse (c. 20 km ten noorden van Grenoble), waar de plant door de naamgever is gevonden.
Polýstichum lonchítis	Lansvaren Polystichum: van "poly" (Grieks): veel, en "stichum" (ook Grieks): rijen. Misschien omdat de sori in meerdere rijen staan? lonchitis: afgeleid van het Griekse woord "lonche", lans.
Polýstichum aculeátum	Stijve naaldvaren aculeatum: gestekeld.
Polýstichum setíferum	Zachte naaldvaren seriferum: borsteldragend.
Cyrtómium falcátum	Ijzervaren Cyrtomium: van "kurtoma" (Grieks): gekromd. falcatum (Latijn): sikkelvormig.
Gymnocárpium dryópteris ook: Dryópteris linnaeána	Gebogen driehoeks- of beukvaren Gymnocarpium: van "gymnos" (Grieks): naakt, en "carpos" (Grieks): vrucht. Met naakte vruchten dus, of in dit geval, sori zonder dekvliesje. dryopteris: die hebben we al gehad. linnaeana: naar Linnaeus, de grondlegger van de botanische naamgeving

Gymnocárpium robertiánum Rechte driehoeks- of beukvaren

robertianum: op het eerste gezicht genoemd naar Robert. In dit geval zou dat de heilige Robertus zijn, de eerste bisschop van Salzburg, hier herdacht omdat hij de geneeskrachtige werking van *Geranium robertianum* ontdekt zou hebben. In feite is de varen niet naar Robertus genoemd, maar naar deze *Geranium*, omdat hij dezelfde geur heeft.

Blechnáceae

Dubbellooffamilie

Blechnum: een Griekse varen heette "blechnon". Of dat ook dezelfde varen was zullen we wel nooit weten.

Bléchnum spícant

Dubbelloof

spicant: een oude Duitse varennaam

Polypodiáceae

Eikvarenfamilie

Polypodium: "poly", veel, "podion" (Grieks): voetjes, de vele knobbels op de wortelstok waarop de bladeren vastzitten.

Polypódium vulgáre

Eikvaren

vulgare: gewone

Polypódium interjéctum

Brede eikvaren

interjectum: tussengeschoven; ik vermoed dat dit slaat op de positie van deze van oorsprong hybride varen tussen de beide ouders *P. vulgare* en *P. australe*.

Marsileáceae

Pilvarenfamilie

Marsilea: naar graaf Marsigli, een Italiaanse natuuronderzoeker uit de 17/18e eeuw

Pilulária globulífera

Pilvaren

pilularia: van "pilula", pilletje, hetgeen slaat op de bolvormige sporedragers.

globulifera: bolletjesdrager.

Salviniáceae

Vlotvarenfamilie

Salvinia: naar Salvini, Italiaans hoogleraar in de Griekse taal aan de Universiteit van Florence. Salvini corrigeerde de teksten van Micheli, naamgever van *Salvinia*.

Salvínia nátans

Vlotvaren

natans: drijvend

Azolláceae

kroosvarenfamilie

Azolla: de herkomst van deze naam is onbekend.

Azólla filiculóides

Grote kroosvaren

filiculoides: lijkend op een "fillicula", een klein varentje

Azólla caroliniána

Kleine kroosvaren

caroliniana: uit Carolina (VS) afkomstig. Carolina is weer vernoemd naar Karel IX van Frankrijk.

Verslag excursie Rijsbergen en Kalmthout.

Bernhard Mars

Op 24 mei 2003 ging de eerste excursie van onze vereniging naar de tuin van de familie Thielen in Rijsbergen en het Arboretum Kalmthout net over de grens in België.

Rijsbergen is een klein dorp gelegen in een landelijke omgeving met veel boschages. De tuin van de familie Thielen bevindt zich dan ook aan een beboste laan en, vanaf het toegangshek, is het huis niet te zien. De heer Thielen stond mij op te wachten bij het hek en loodste mij naar een geschikte parkeerplek op het erf naast het huis. Om de hoek van het huis, aan de zuidkant, bevindt zich een groot overdekt terras met uitzicht op de tuin. Ja, de tuin...eigenlijk geen goede omschrijving. Ik zocht naar een passend woord totdat ik één van onze leden hoorde fluisteren "dit is een paradijs!" Ik kan mij geen beter passende beschrijving voorstellen.

De tuin ten zuiden van het huis is, naar mijn schatting, zo'n 600 tot 800 vierkante meter groot. Er is een vijver maar het centrale aandachtspunt is een prachtige *Metasequoia glyptostroboides* van zo'n 15 jaar oud. De tuin heeft slingerende paden van gesnipperd hout en is vol met verrassingen, niet alleen prachtige varens en hosta's maar een grote verscheidenheid aan allerlei soorten bloemgewassen, struiken en uitzonderlijke bomen. Hoewel ik zelf toch ook enigszins van tuinieren afweet steeg mij hier toch het schaamrood naar de kaken. Dus zó moet je een tuin componeren! Dus zó zou je een tuin moeten onderhouden!

Van de heer Thielen vernam ik dat het toch voornamelijk het werk is van mevrouw Thielen en dat zonder enige professionele hulp. Dan heb ik nog niet verteld over de formele Oud-Hollandse tuin aan de west kant van het huis met voorbeeldig geschoren buxus heggetjes. Wat een werk! Chapeau, mevrouw Thielen!

Aan de noordkant van het huis ligt nog een stuk bos (lijkt mij uitstekend om bosvarensoorten te verwilderen) met dáárna nog een zeer ruim weiland voor pony's.

Op het terras kregen wij koffie en heerlijke, zelf gebakken, cake geserveerd. Hmm...die chocolade cake mevrouw Thielen! Als u naar de volgende vergadering komt zou u misschien...

Om een uur of één trokken wij, min of meer individueel, richting Arboretum Kalmthout net voorbij het dorpje Essen, niet meer dan een half uurtje rijden vanaf Rijsbergen over "plezante" landwegen.

Het Arboretum Kalmthout omvat zo'n 12 hectaren parklandschap met, uiteraard, veel bomen. Als ondergroei wordt echter, de laatste jaren, steeds meer varens gebruikt. Een zelfde trend meen ik te bespeuren in het Arboretum Trompenburg in Rotterdam. Eigenlijk ook wel logisch, varens doen het nu eenmaal goed in een semi-beschaduwde omgeving. Of zou het iets te maken kunnen hebben met de bemoeienissen van (leden van) onze vereniging? Persoonlijk maak ik er een gewoonte van om een beheerder, tuinmeester, tuinman enigszins dwingend aan te kijken en met nauwelijks verholen teleurstelling in mijn stem zoiets te zeggen als "Jullie doen niet zoveel met varens, hè?" of "Waarom gebruiken jullie eigenlijk niet wat meer varens in die schaduwplekken?" of "Jullie hebben wel een paar varens staan maar waarom zet je er niet bij hoe ze heten?" of (staande bij een groepje varens, net als er een groot gezelschap langs loopt) "Fantastisch! wat een prachtige varen! Die moet ik ook in mijn tuin hebben!"

Na een paar uur in het Arboretum, het leuke winkeltje en de, zeer uitgebreide(!) verkoop schappen met bijzondere planten en bomen te hebben doorgebracht ging ik, via Roosendaal weer op huis aan. Al met al een geslaagde dag waar ik nog met veel plezier op terug zal kijken.

Slakken in de tuin.

Tekst en tekeningen Ben van Wierst

Een van de grote gevaren in de tuin zijn slakken omdat ze in staat zijn in recordtijd korte metten te maken met allerlei planten. Vooral planten met grote, vlezige bladeren, zoals kool, sla, hosta's zijn geliefd. Ook zijn ons verhalen bekend over maanvarens die met veel zorg werden beschermd, maar één nacht onbeschermd niet overleefden. Mijn, met zorg geweekte, *Polypodium glycyrrhiza* werd snel opgegeten. Slakken zijn dus een grote bedreiging. Maar geldt dat voor alle soorten?

Verschillende soorten

Slakken verdelen we in twee groepen: huisjesslakken en naaktslakken. (Engels: "snail" en "slug"). Dat huisjesslakken een huisje hebben zal duidelijk zijn, maar naaktslakken hebben er vroeger ook één gehad dat ze gedurende de evolutie zijn kwijt geraakt. Er is nog wel een restant zichtbaar. Dit is de lichte vlek achter de kop van de slak. Het bevat nog steeds kalkkorreltjes, waar de huisjesslakken hun hele huisje uit opbouwen.

Slakken zijn vaak tweeslachtig: dus tegelijk van het mannelijk en vrouwelijk geslacht. Een aantal soorten planten zich zonder paring voort en zo kan een dier een hele nieuwe populatie vormen. Veel soorten prefereren toch het uitwisselen van eigenschappen en moeten daarvoor paren. Dit gaat gepaard met een langzame rituele dans waarbij de twee dieren om elkaar heen draaien om vervolgens een forse harpoen van kalk in elkaars lijf te schieten. De dieren zitten op deze wijze aan elkaar vast waarna het tot uitwisseling van spermacellen komt.

Velen weten nog van vroeger dat er toen in de sla, ook die van de groenteman regelmatig een *naaktslak* te vinden was. Vaak was dit een kleinere soort (± 5 cm) en wel de gevlekte akkerslak (*Deroceras reticulatum*). Ze zijn lastig te bestrijden in de tuin omdat ze zich tot 40 cm diep in de bodem kunnen verstoppen.

De gewoonste soort naaktslak bij ons is de Grote Wegslak (*Arion rufus*) die tot 15 cm wordt. Vaak zie je ze in donkerbruine kleuren, maar naast geheel oranje exemplaren zijn er ook witte, gele en zwarte, en altijd hebben ze een oranje voetrand. Op deze soort lijkt de Zwarte Wegslak (*Arion hortensis*), die echter de oranje voetrand mist. Wel heeft hij op de zijkanen altijd een donkere streep. Zo zijn de twee soorten toch wel gemakkelijk uit elkaar te houden. De Spaanse Wegslak (*Arion lusitanicus*) is wat minder bekend, omdat hij maar moeilijk te onderscheiden is van de Grote Wegslak. In de landbouw echter is hij heel erg bekend, omdat juist hij de grootste schade aanricht. Ooit alleen bekend uit Spanje en Portugal heeft het beestje tegenwoordig bijna geheel Europa veroverd. Ook hij is erg variabel van kleur, maar heeft meestal een duidelijk van het lichaam afgetekende zwarte kop.

De grootste slak in Nederland, de Grote Aardslak (*Limax maximus*), kan wel 20 centimeter lang worden en 3 jaar leven. Aan de ene kant vreet hij aan allerlei tuinplanten, maar hij eet ook aas en jaagt op andere naaktslakken! De slak wordt vanwege zijn vlekken ook wel Tijger- of Panter-slak genoemd. Hoewel er vaak erg veel in de tuin leven, zie je ze minder vaak, omdat deze soort een echt nachtdier is.

Er bestaan in ons land nog vele soorten kleinere naaktslakken waarvan er ook vele zich helemaal niet in de tuin ophouden en sommige heel nuttig zijn omdat ze dood plantenmateriaal opruimen.

Van *huisjesslakken* kunnen er ook een flink aantal soorten in onze tuin rondkruipen. Een enthousiaste nieuwkomer – uit Frankrijk afkomstig –, die iedereen wel kent is de Segrijnslak (*Helix aspersa*). Het is een gevreesde planteneter die we graag kwijt zijn, maar er zijn in ons land ook kwekerijen van dit broertje van de wijngaardslak. Daar worden ze verkocht voor consumptie als "Escargot Petit Gris".

Sommige van ons hebben misschien

wijngaardslakken (*Helix pomatia*) in de tuin. De kans hierop bestond oorspronkelijk alleen in Zuid-Limburg maar tegenwoordig toch ook in andere delen van het land. Deze soort hoeft niet te worden verwijderd. Het mag ook niet want de soort is door de Flora- en Faunawet beschermd. Het dier leeft (meestal alleen) van afgestorven plantenresten en groene algen en is daarom vaak welkom in serres en tuinkassen voor het verwijderen van de groene algenaanslag op de ramen.

Een andere bekende huisjesslak is de gewone tuinslak. De soort heeft de bekende mooi getekende/ gekleurde huisjes die allemaal verschillend lijken te zijn.

Er zijn nog vele vooral kleine huisjesslakken in onze tuinen te vinden. Zo zijn leven er een aantal soorten glansslakken in onze tuinen. Ze hebben een mooi glanzend, licht bruingekleurd huisje dat doorzichtig is. Meestal vind je ze alleen 's nachts en onder dood hout. Als je ziet kruipen dan zijn deze jongens op jacht, want deze soorten leven van andere slakken, wormen en insecten.

Met planten gekocht in het tuincentrum heb ik regelmatig bamsteenslakken meegenomen. Er bestaan hiervan drie of vier soorten in Nederland. Deze soorten houden vooral van een wat vochtiger omgeving. Ik geloof niet dat het dieren zijn die veel schade aanrichten. Ik heb ze trouwens nooit lang teruggezien nadat ik ze per ongeluk meebracht.

Veel soorten kleine huisjesslakken in onze tuinen leven graag in stenen muurtjes met veel ruimte om in weg te kruipen. Het zijn ongevaarlijke soortjes als verschillende soorten

regenslakje, het boerenknoopje, het haar-slakje en de agaathoortjes. Deze soortjes worden vaak niet groter dan 1 cm.

Hoe komen we ervan af?

Hoe zeer we ook de kleinere ongevaarlijke soorten kunnen waarderen van de echte planteneters willen we af. Wat is de goede methode?

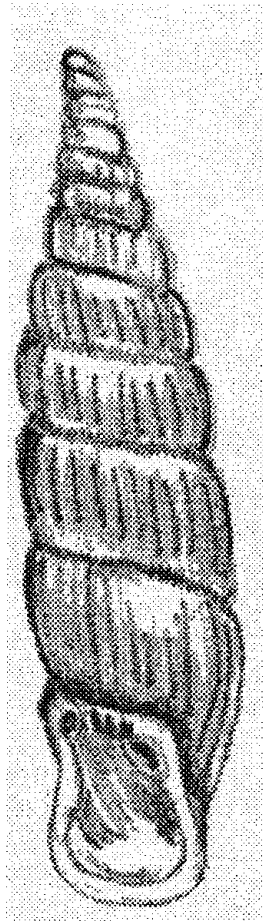
Er wordt vaak naar *slakkengif* gegrepen en dit wordt vaak aangeraden in tuincentra, maar het heeft veel nadelen. Zo wordt het door mensen die het weten kunnen beschouwd als een belangrijk gevaar voor allerlei dieren in onze tuin die graag slakken eten, zoals padden, egels, zanglijsters en merels. Ook zijn er meerdere berichten te vinden over honden en katten die het gif met smaak eten maar vervolgens stuiptrekkend tussen de planten liggen.

Als je gaat zoeken welke bestrijdingsmogelijkheden er zijn kom je onder andere op een middel dat zich als een biologisch middel presenteert: Escar-go van Ecostyle. De werkzame stof zou absoluut onschadelijk voor slakkenetende dieren zijn.

Ook aanbevolen wordt het strooien van scherpe materialen tussen de kwetsbare planten, zoals bentoniet (gesteente-meel) of houtas om de planten. Dit moet echter na regen herhaald worden.

Het bekende glas in de grond ingraven en dit vullen met bier: de slakken komen op de mout- en hopgeur af. (Je kunt vervolgens de slakken uit het bier halen voordat ze verdrinken.)

Je kunt ook slakken lokken door verse en malse, groene bladeren op een hoopje te leggen. De slakken kruipen

regenslak of *Clausilia*, tot 2 cm

eronder, waarna ze gemakkelijk verzamelt kunnen worden. Als slakken in rust zijn kruipen ze weg op donkere koele plekjes. Hoe meer van deze schuilplaatsen hoe meer kans op veel slakken. Bekende schuilplaatsen kunnen het verzamelen van slakken echter vergemakkelijken.

Veelal in de commerciële teelt worden parasitaire aaltjes, nematoden, gebruikt. Ik heb ze echter ook voor particulieren zien worden aangeprijsd. Deze aaltjes komen van nature in de bodem voor. De aaltjes dringen de slak binnen door verschillende openingen. De aaltjes dragen een bacterie met zich mee die zich zeer snel in de slakken kan vermeerderen. De slakken zwellen onder de mantel op en sterven anderhalf tot twee weken na infectie.

Bij een aantal vervelende soorten ligt het zwaartepunt van de voorplanting in het voorjaar. Om de rest van het jaar minder last te hebben heeft het zin om vooral in deze tijd fanatiek op slakken te jagen.

Zelf predator zijn. Om van de nood een deugd te maken voeg ik voor de liefhebber (en degene die teveel plantjes verloren heeft) het volgende recept toe (b.v. voor Segrijnslakken):

Vang de slakken, geef een aantal dagen geen eten en wacht tot ze zich terugtrekken en afsluiten.

Dood de slakken in kokend water gedurende een aantal minuten.

Spoel de slakken schoon.

Haal ze uit hun schelp en verwijder het achterste zwarte deel

Warm ze langzaam op in water met azijn

Ververs het water met azijn regelmatig tot er geen slijm meer boven komt drijven.

Kook de slakken langzaam in 4 tot 6 uur gaar in een kruidenbouillon (van ui, wortel, peterselie) en witte wijn.

Eet de slakken met wijn, stokbrood,

kruidenboter en sausjes.....

Het Boerenknoopje (max. 5 mm).

Adressen om meer te weten te komen over slakken in Nederland:

<http://www.anemoon.org/anm/anmmenu.html>

Op internet zijn veel sites te vinden over het bestrijden van slakken en de voor en nadelen hiervan.

Een tweede natuurlijke vestiging van de Struisvaren in Nederland

Piet Bremer

De Struisvaren (*Matteucia struthiopteris*) (L.) *Tod* is in Nederland vooral bekend van tuinen. Hier is het de meest algemene varensort. Bij tellingen op diverse locaties bleek de soort in 6 % van de tuinen voor te komen. Andere varensorten zijn als tuinplant beduidend zeldzamer. De verschillende opgaven van groeiplaatsen buiten tuinen betreft voornamelijk parken en landgoederen, waar de soort zich vegetatief kan uitbreiden en verwilderen (Weevers et al., 1948, van der Meijden et al. 1996).

Opvallend aan de Struisvaren is dat hij zich uitbreidt met rhizomen en grote bestanden (plekken) kan vormen. Binnen de krans van steriele bladeren worden aparte, kortere fertiele bladeren gevormd, die met hun bruine kleur opvallen. Eén fertiel blad produceert tussen de 100 000 en miljoen sporen (Farrar 1976), dus bij een groeiplaats met tientallen fertiele

planten loopt de sporenproductie in de miljoenen. De sporen zijn chlorofylhoudend, gelijk bij de paardestaarten en Koningsvaren (*Osmunda regalis*). Dit betekent dat sporen na hun verbreiding maar korte tijd kiemkrachtig blijven en dat geen sporenvorraad in de bodem wordt gevormd. Gezien deze mate van voorkomen in tuinen en de veelvoud van miljarden sporen die in ons land worden gevormd, was een spontane vestiging in Nederland te verwachten. De meldingen aan het Rijksherbarium (thans Nationaal Herbarium Nederland) betroffen steeds plekken met verwildering en mogelijk ook van natuurlijke lijkende aanplant, bijv. in kasteelbossen. Het was in 1986 dat een zeer natuurlijke ogende populatie werd aangetroffen in het Abbertbos, aan de oostrand van Oostelijk Flevoland. Hier werden zeven klonen gevonden in grootte variërend van 1 tot 9 meter in doorsnede; in een opstand van Canadapopulier (*Populus x canadensis*), Zwarte els (*Alnus glutinosa*) en Es (*Fraxinus excelsior*). De klonen lagen verspreid in het bos, dus niet aan het begin van een bosweg, wat bij groeiplaatsen in bossen wijst op menselijke aanvoer, meestal met tuinafval.

Tijdens de kartering van het Waterloopbos in 2002 werd op de meest westelijk gelegen kavel een bescheiden populatie aangetroffen op een onverharde bosweg. Het ging om vijf vestigingen met 3 - 23 planten per plek. Een vestiging op een bosweg lijkt niet zo voor de hand te liggen. Vanwege betreding door mens en voertuigen zijn deze boswegen in de regel niet geschikt voor deze en andere varensoorten. Hier was echter sprake van een sterke insporing van de bosweg, die ontstaan was bij de laatste keer dat het omringende Beukenperceel door Staatsbosbeheer was gedund en het hout afgevoerd. Dat zal omstreeks 1990 zijn gebeurd. Na die tijd is er geen beheer meer gevoerd als gevolg van een juridische strijd die gevoerd is over de toekomst van het gebied. En in die tussentijd bleef het gebied afgesloten voor publiek en voertuigen. Die juridische strijd lijkt na 10 jaar gewonnen door de natuurbescherming

(Stichting Waterloopbos), waardoor in 2003 het beheer over is gegaan naar Natuurmonumenten. En dus ook het perceel met de Struisvaren. Per ongeluk is de groeiplaats begin 2003 deels geëgaliseerd, om de bosweg weer berijdbaar te maken, waardoor een deel van de groeiplaats verloren is gegaan. Er komen echter nog planten voor in de "berm" en een enkele plant is na de egalisatie toch weer op dezelfde plek verschenen. Dat insporing door zware machines tot vestiging van bijzondere varens leidt geldt niet alleen voor het Waterloopbos. Insporing in een Twents bos (Boerskotten) leidde tot vestiging van de Stippelvaren (*Oreopteris limbosperma*) en insporing binnen het Kuinderbos bood mogelijkheden voor vestiging van o.a. Blaasvaren (*Cystopteris filix-fragilis*), Gebogen driehoeksvaren (*Gymnocarpium dryopteris*) en Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*).

In tabel 1 zijn diverse eigenschappen van beide natuurlijke groeiplaatsen op een rijtje gezet. Er zijn grote verschillen tussen beide. Wat waterhuishouding betreft is er het verschil tussen kwelgebied (Abbertbos; lokale kwel, uittredend grondwater vanuit de randmeren) en een droogtegevoelig infiltratiegebied (Waterloopbos), met echter wel hoge voorjaarsgrondwaterstanden gevoed vanuit regenwater. Onder natuurlijke omstandigheden in Duitsland groeit de soort vooral op vochtige tot natte, beboste plekken nabij beken en rivieren en is hij ook wel gevonden in graslanden met uittredend grondwater (Bennert et al. 1999). Belangrijk is dat het hele jaar zowel sprake is van een goede vochtvoorziening als doorluchting van de bodem. De groeiplaats in het Abbertbos sluit beter aan bij de voor Duitsland beschreven omstandigheden dan die in het Waterloopbos.

Ook in de bodemsamenstelling bestaan verschillen, van fijn kalkhoudend zand (Abbertbos) tot humeus kalkarm matig fijn zand (Waterloopbos). In Duitsland is langs beken en rivieren vooral sprake van lemige bodems. De zuurgraad kan per kloon sterk verschillen, tussen 3,9 en 6,6

in Duitsland, met een accent aan de zure kant. In Scandinavië en Canada is de soort omschreven als kalkminnend. De pH is in het Abbertbos hoog (> 7,0) en sluit in het Waterloopbos (pH 5,0) beter aan bij die in Duitsland.

Terwijl in het Waterloopbos vestiging optrad op insporingen waren de vestigingen in het Abbertbos in een begreppeld bos, echter niet op de greppelkanten, maar op de tussen de bosgreppels gelegen bosakkers. Op zich wel bijzonder, gezien de binding van veel zeldzame varens in Flevoland aan greppelkanten.

Meer overeenkomst is er vegetatiekundig gezien. In het Abbertbos werd de soort o.a. begeleid door Wijfjesvaren (*Athyrium filix-femina*), Dauwbraam (*Rubus caesius*), Aalbes (*Ribes rubrum*) en Ruw beemdgras (*Poa trivialis*). In het Waterloopbos gaat het o.a. om de massale groei van Klimopbladereprijs (*Veronica hederifolia*) en begeleiding van Wijfjesvaren, Geel nagelkruid (*Geum urbanum*) en Bosveldkers (*Cardamine flexuosa*). De begeleidende plantengroei wijst op beide locaties op loofbos op een voedselrijkere bodem en of bodems met een hoge pH (voor diverse soorten komt dat ecologisch met elkaar overeen), en betreft zogenaamd Elzen-vogelkersbos; een verzamelnaam voor meerdere bostypen. In het grootste deel van Flevoland zal zich een Essen-iepenbos ontwikkelen, hoewel Bremer (2000) voor het met voedingsstoffen van nature voedselarme Urkzand (situatie in omgeving van Waterloopbos-groeiplaats), vooral langs de kavelsloten met stromend water, spreekt van een ontwikkeling richting Essen-Vogelkersbos (*Pruno - Fraxinetum*). Veel bosvegetaties in Flevoland vertonen duidelijke ontwikkelingen naar bosgemeenschappen die van het oude land bekend zijn, maar verbredingsnelheid lijkt hier beperkend, waarbij soorten nog in gebieden ontbreken of binnen gebieden nog volop bezig zijn met kolonisatie (Bremer 1999). In Duitsland groeit de Struisvaren in rivieren en beekbegeleidende bossen, nl. in Essen-Elzenbossen (*Alno-Ulmion*),

elzenbroekbossen (*Stellario - Alnetum*) en soms ook in het van Nederland bekende Eiken-Haagbeukenbos (*Stellario-Carpinetum*) (Bennert et al. 1999). In Frankrijk komt zij voor in Elzen-Vogelkersbossen onder andere met elzen, iepen en populieren (Guinochet & de Vilmorin, 1973). De overeenkomst met beide Nederlandse groeiplaatsen is te zien in de pH en het bostype; het Elzen-vogelkersbos of nauwverwante bostypen.

Geheel vreemd zijn spontane vestigingen in Nederland niet. De areaalgrens loopt (of liep!) immers dicht bij Nederland. De soort komt op verspreid gelegen plekken voor in de Ardennen. De dichtstbij gelegen natuurlijke vindplaatsen liggen in het Rijndal (Bennert et al. 1999). Meer groeiplaatsen zijn in Nederland te verwachten en het zou mij niet verbazen dat van de vele zogenaamde verwilderingen er mogelijk meer zijn die toch natuurlijk zijn ontstaan uit sporen. Maar als die sporen van in tuinen groeiende planten zijn, spreken we dan toch van verwildering?

Zo geldt voor de spontane vestiging in het Waterloopbos dat dichtbij een heel grote groeiplaats bij het hoofdkantoor van het Waterloopkundig laboratorium voorkomt. Het lijkt erg voor de hand dat van de vele miljoenen sporen die hier zijn geproduceerd de "natuurlijke" vestiging op ca. een halve kilometer mogelijk hebben gemaakt. Bij de groeiplaats in het Abbertbos kwamen echter op korte afstand niet dergelijk "kunstmatige" grote groeiplaatsen voor.

Literatuur

Bennert, H.W.K. Hom, J. Benemann & T. Heiser. 1999. Die seltener und gefährdeten Farnpflanzen Deutschlands. Biologie, Verbreitung, Schutz. Bundesamt für Naturschutz. Bonn/ Bad Godesberg.

Bremer, P., 1988. Een natuurlijke groeiplaats van *Matteucia struthiopteris* (L.) Todaro in Oostelijk Flevoland? *Gorteria* 14: 11 - 12.

Bremer, P., 1999. Colonization of polder

	Abbertbos	Waterloopbos
Algemeen		
Kilometerhok	185/499	190/521
Jaar 1 ^e vondst	1986	2002
Beheerder	Staatsbosbeheer	Natuurmonumenten
Aantal klonen in eerste jaar van vondst	7	5
Abiotiek		
Watertype	kwel	infiltratie
GVG	< 0,5 m	< 0,5 m
Bodemsamenstelling	fijn zand	matig fijn zand
Kalk	+	-
pH	> 7,0	5,0
Microreliëf	-	+
Biotiek		
Bedekking boomlaag	70	60
Bedekking kruidlaag	60	80
Bedekking moslaag	5	30
Samenstelling boomlaag	Canadapopulier, Es, Zwarte els	Beuk
Kruidlaag (dominante soorten)	geen dominante soort	Klimopbladereprijs
Vegetatietype (affiniteit met)	Elzen-vogelkersbos	Elzen-vogelkerbos; Vogelkers-Essenbos
Bosbeheer	bos met accent natuur, desondanks ingrijpende dunning in jaren negentig	niets doen sinds eind jaren tachtig, toekomstig beheer: gatenmethode

Tabel 1. Vergelijking van twee natuurlijke groeiplaatsen van de Struisvaren (*Matteucia struthiopteris*) in Flevoland voor wat betreft abiotische en biotische omstandigheden.

woodland plantations with particular reference to the ferns. *The Fern Gazette* 15 (8): 289-308.

Dostál, J., 1984. *Matteucia struthiopteris*. In: G. Hegi, *Illustrierte Flora von Mitteleuropa I* (1), 3, Aufl. 208 - 210. Berlin/Hamburg.

Farrar, D.R., 1976. Spore retention and release from overwintering fern fronds. *American Fern Journal* 66: 49 - 52.

Meijden, R. van., 1996. Heukels' flora van Nederland. Wolters-Noordhoff.

Weevers, Th., J. Heimans, B.H. Danser, A.W. Kloos, S.J. van Ooststroom & W.H. Wachter, 1948. *Flora Neerlandica, Flora van Nederland. Pteridophyta, Gymnospermae*. KNBV, Amsterdam.

Varens en stinzenplanten

Wim van Dam

Op de voorjaarsvergadering 2003 van de vereniging, heb ik een voordracht gegeven over stinzenplanten als ondergroei en aanvulling voor de varentuin. Aangezien er helaas altijd maar een kleine vaste groep van de leden en het bestuur aanwezig zijn (altijd wel heel gezellig), is mij gevraagd dit onderwerp in onze Varen Varia te plaatsen.

Buiten de varens die ons na aan het hart liggen, heeft iedereen toch ook wel andere planten in de tuin. Begeleiders van de varencollectie en bomen en struiken voor achtergrond en structuur. Ook ondergroei moet er zijn en dat zullen over het algemeen in een dergelijke schaduwtuin ook schaduwverdragende bodembedekkers en ook vaste planten zijn. Die planten zijn over het algemeen van nature ook bos en bosrandplanten al of niet veredeld. Denk hierbij aan *Digitalis*, Longenkruid, *Tiarella*, Maagdenpalm.

De meeste planten zijn vroege bloeiers en dat is logisch omdat in het vroege voorjaar de bomen nog niet in het blad staan en dus meer licht doorlaten. Een tweede voordeel is in het voorjaar de vochtigheid

van de grond. Bomen die zomers in de warmte veel verdampen trekken heel veel water op en de bovenste teeltlaag waar deze plantjes groeien kan gortdroog worden. Denk hierbij aan de zomerrust periode van veel bolgewassen, Speenkruid e.d.

Ook de stinzen flora is er heel vroeg bij en kan de vroege varentuin interessanter en ook heel fleurig maken, Als in juni de varens het toneel overnemen hebben de meeste soorten zich totaal teruggetrokken. Tot de volgende lente. Het is zelfs van belang dergelijke waardevolle plantengroepen goed te markeren of noteren, om in de zomer niet juist daar te gaan spitten of planten.

Maar eerst iets over het begrip stinzen flora.

Stins is een fries woord voor een middel-eeuws huis. Een stins was een kasteel, aanvankelijk eerst een houten vluchttoren, later als een stenen woontoren versterkt en gebouwd op een motte! De motte of stins wier is een in het vlakke Friese land opgeworpen verhoging waarop die toren en latere bijgebouwen zijn gebouwd. Rondom die motte was meestal een ringgracht. Op het platteland werd deze stins, later meestal een buitenplaats, een staete of adellijke hofstee. Die historische vergraven gronden liggen nog steeds hoger in het landschap en de grondsoorten zijn gemengd. De eeuwen lange cultiverende invloed van de mensen maakte deze plaatsen tot een bijzonder milieu, op deze speciale plaatsen komen veelal de stinzenplanten voor.

Stinzenplanten horen meestal daar niet tot de oorspronkelijke wilde flora, maar zijn om uiteenlopende redenen van ver aangevoerd. Soms als artsений plant maar ook gewoon voor de sier. De soorten die echt verwilderden en zich ook uitbreiden en zich al eeuwen in stand houden zijn tot de Nederlandse flora gaan behoren, maar worden stinzenplanten genoemd en beperken zich meestal tot die speciale standplaatsen.

Ook de bewoners van die plaatsen hebben

meegewerkt aan die aparte flora. Het waren mensen uit de hogere klasse, die zich de tijd en luxe konden permitteren om exotische planten van elders te laten aanvoeren. Ook de eeuwenlange niet intensieve cultivering van tuin en erf hield dat milieu en die flora in stand. Door de relatie tussen de historische bebouwing en die planten zijn cultuur en natuur sterk verweven.

Dat bolgewassen voor de hand liggen komt uiteraard door het gemak van transport en bewaring van bolletjes in de rust periode. Sommige soorten zijn al in de zestiende eeuw aangevoerd. Die speciale soorten die zich goed thuis voelden, in die opgehoogde lossere menggrond van de stins zijn gebleven. Na een eerste periode van verwilderen waarbij soorten zich op dezelfde plaats handhaven en zich jaarlijks ook uitbreiden in de meer of minder gecultiveerde gazons van open parkbossen volgde het echte inburgeren. Dan breidt de soort zich ook uit tot naburige vergelijkbare locaties en wordt deel van de locale wilde flora. Er zijn plaatsen waar stinzen soorten massaal elk voorjaar de grond kleuren en dat vaak al eeuwen lang. Maar ook dit milieu is kwetsbaar. Geen of andere cultivering of bestemming van de grond kan het doen verdwijnen. Toch is dit stinzenmilieu, dat gekenmerkt is door een vochthoudende, voedselrijke luchtige bodem, pas een halve eeuw geleden als apart milieu gekenmerkt. Het is niet beperkt tot de noordelijke provincies, bij historische gebouwen en parken in Overijssel en de Achterhoek, de binnenduinrand en langs de grote rivieren en de Vechtstreek, maar altijd in oude historisch, door de mens gecultiveerde rijkere gronden.

Wat en welke soorten bij de stinzen flora behoren is niet altijd duidelijk. Voorjaarshelmbloem (*Corydalis*) en de Gevlekte Aronskelk zijn in Friesland echt stinzenplanten terwijl deze soorten in een kasteeltuin in Limburg eigenlijk gewoon tot de wilde flora behoren. We verstaan stinzenplanten als soorten die in hun verspreiding beperkt zijn tot de stinzen en aanverwanten milieus, zoals

pastorietuinen, kerkhoven, stadswallen en slotheuvels, ooit uitgeplant en ingeburgerd. J.P. Thijsse had gelijk toen hij in 1915 een van onze karakteristieke stinzenplanten de Voorjaarshelmbloem of het Vogeltje op de kruk een echte plant van kloosters en kastelen noemde.

Een aantal soorten met kleurige bloemen die gemakkelijk verwilderen zijn heel geschikt voor de varentuin. Zij kunnen jarenlang een bron van plezier zijn als de lente zich weer aandient. De belangrijkste voor de varentuin zal ik noemen en speciaal die soorten die het in mijn varentuin uitstekend doen! Uiteraard is dit geen beeld van de gehele stinzen flora.

Tot de eerste bloeiers onder de stinzenplanten behoren de bekende Winteracorniet en de Sneeuwkllokjes. Niet moeilijk de kweken en ook goed verkrijgbaar. Daarnaast het mooie Lenteklokje (*Leucojum vernum*) dat meer eisen stelt aan de grond en vochtigheid en ook in de handel zeldzaam en duur is maar voor de liefhebber een must. Het verwante Zomerklokje die veel hoger is en later bloeit met meerdere bloempjes heeft ongeveer de zelfde bloemvorm. Dit soort wordt meer aangeboden en is ook makkelijker te kweken op een vochtige standplaats.

De *Crocus (Crocus vernus)* is ook goed voor verwildering in paars gestreept en wit. Van de grootbloemige tuinsoorten die veel worden aangeboden ben ik minder gecharmeerd. Liever is mij de Boerencrocus (*Crocus tommasinianus*), die bloeit nog vroeger en staan in de zon als sterretjes zover open. Dit soort zaait zich bij mij sterk uit in gazon en borders in diverse tinten lila blauw. Na enkele lichte dagen begin maart is de tuin ineens bespikkeld met die kleurige sterretjes.

De Voorjaarshelmbloem, tegenwoordig ook Vingerhelmbloem genoemd (*Corydalis solida*) is ook heel geschikt voor de varentuin, deze bloeit in april en word ook wel "Vogeltje op de kruk" genoemd. De plantjes bloeien met roodpaarse hangende bloempjes en verwilderen door zaad heel gemakkelijk in

mijn tuin. De mieren slepen de zaden naar hun nest voor het mierenbroodje wat aan het zaad vast zit, als dit eraf is laten ze de zaden liggen. Ik kon dit jaar behoorlijk wat zaad bij de ingang van het mierennest opvegen met stoffer en blik.

De wat hogere Holwortel (*Corydalis cava*) is zeldzamer, doordat dit soort hogere eisen stelt aan milieu en grondsoort. Ondanks dat ik diverse keren heb uitgezaaid heb ik ze nog niet in mijn tuin.

Een van de beste stinzenplanten voor de grotere bostuin is de Boshyacint (*Scilla non-scripta*, ook *S. campanulata*), de veel geroemde engelse "Bluebell". Dit soort zaait zich in mijn tuin ook erg uit, maar toch kan ik er nauwelijks een bolletje van weg doen. In de handel zijn ook roze, witte, zelfs gemengde bollen te koop, maar de blauwe vind ik het mooist. Andere *Scilla*'s blijven veel lager en zijn tussen de varens ook goed bruikbaar o.a. de *Scilla bifolia*, *Scilla sibirica* en ook de *Chionodoxa* species. Allemaal echte verwilderingsbollen die zich zelf ook uitzaaien.

De Bosanemoon (*Anemone nemorosa*) is eigenlijk als stinzenplant discutabel. De planten komen veel in parkbossen voor, maar de flora geeft aan dat de soort van nature in heel West Europa voorkomt, gewoon wilde flora dus! Dit geldt dan weer niet voor de cultuur variëteiten. Voor de varentuin is dit uiteraard niet interessant, het is een aanwinst tussen de varenplanten. De Bosanemoon bloeit wit tot licht paars en kan een mooie aaneengesloten begroeiing maken. Bij mij staan ze bijvoorbeeld gemengd met de Eikvaren (*Polypodium interjectum* "Cornubiense"), die er juist in die tijd zo slordig uitziet ze vullen elkaar uitstekend aan. Er zijn enkele fraaie cultuurvariëteiten. De lichtblauwe cultivar "Allenii" al gekweekt in 1890 en de cultivar "Robinsoniana". Ook is er een heel interessante dubbele vorm de cultivar "Vestal" een halskraagvorm die zuiver wit blijft, bekend en gekweekt vanaf 1870. Onvruchtbaar maar uiteraard vermeerderd door de wortelstokjes. Prachtige

planten en ook interessant omdat ze pas gaan bloeien als de wilde soort is uitgebloeid, meestal pas in mei als het ware een toegift.

Bosanemonen zijn nogal moeilijk te verhandelen en dus ook te verkrijgen. Dit komt door de snel uitdrogende wortelstokjes, dit in tegenstelling tot de soms keiharde knolletjes van de *Anemone blanda*, die zich veel gemakkelijker en langduriger in een zakje laat verkopen. De echte Bosanemoon en zijn variëteiten vind ik echter te verkiezen voor de varentuin.

Een derde soort is de Blauwe Anemoon (*A. apennina*) deze is zeldzaam als stinzenplant alsook in de handel. Deze staat nog op mijn verlanglijstje.

De fraaie Gele Anemoon (*A. ranunculoides*) is bekender en doet het prachtig tussen zich uitrollende varens. De soort maakt een rijkbloeiend aaneengesloten gewas dat zich jaarlijks uitbreid. Er is een dubbele vorm en ook nog een lagere, de cultivar "Wockiana"

De Stengelloze Sleutelbloem (*Primula vulgaris*), een overblijvende plant met licht

Polypodium "cornubiense".

gele bloemen en oranje-geel hart, is als enige van de primula's een echte stinzenplant, met dit soort is veel gekruist en veredeld en er zijn in het voorjaar overal grootbloemige vormen in felle kleuren verkrijgbaar, persoonlijk vind ik dit voor een bostuin te bont, maar dit terzijde. De echte wilde soort doet het bij mij maar matig, veel meer succes heb ik met de licht gele Slanke Sleutelbloem (*Primula elatior*), die de hele tuin veroverd door zich hevig uit te zaaien.

Er zijn uiteraard veel meer soorten en ook niet stinzenplanten kunnen langdurige begeleiders van onze varens zijn die goed kunnen verwilderen.

Van de leestafel

The Garden, het tijdschrift van de Royal Horticultural Society.

Jan G. Greep

In het juli-nummer wordt o.a. een overzicht gegeven van nieuwe en zeldzame planten, die te zien waren op de Chelsea Flower Show in mei jl. Daaronder ook een varentje, t.w. *Blechnum fluviatile*. Het daarbij afgedrukte plaatje toont een plant, die oppervlakkig iets weg heeft van *Blechnum penna-marina*, maar dan in lichter groen en met meer ronde blaadjes.

Deze *Blechnum* werd ingebracht door Trevor Cross Nurseries of Cornwall; als prijs wordt £ 6,95 aangegeven.

In Jones' Encyclopaedie wordt *Blechnum fluviatile* beschreven als ideaal voor rotstuijn op een beschaduwde en vooral vochtige plek. Dat laatste ligt, gezien de betekenis van "fluviatile" = aan de rivier groeiend, voor de hand. Hoogte van de plant 20 à 50 cm. Ook Richard Rush heeft deze *Blechnum* in zijn Guide to Hardy Ferns opgenomen. De plant komt van nature voor in Australië en Nieuw Zeeland. Hij wordt wel als winterhard beschreven, maar enige voorzichtigheid lijkt geboden.

Stinzenplanten worden o.a. aangeboden door Rita v.d. Zalm (Noordwijk) en op de nationale bollenmarkt in Lisse is ook van alles te koop medio oktober 2003.

Tot slot nog één stinzenplant wil ik noemen - dat is namelijk een varen die ook tot de stinzenplanten gerekend wordt namelijk de Struisvaren (*Matteuccia struthiopteris*), om toch even met varens te eindigen.

Geraadpleegde literatuur

Meijden, R. van der. 1996. Heukels' flora van Nederland. Wolters-Noordhoff.

Piet Bakker en Evert Doeve. 1985. Stinzenplanten. Uitg. Terra

Er is een diploïde, een tetraploïde en een hexaploïde vorm. De eerste is de gewone Nieuw Zeelandse soort, de tweede een alpine soort van Nieuw Zeeland en de derde komt op Tasmanië voor. De tetraploïde=alpine soort zou het meest winterhard zijn. Martin Rickard heeft met succes gedurende verscheidene jaren een plant gekweekt maar daarvan staat de eigenlijke vorm niet vast.

Trouwens, over Rickard gesproken, in dezelfde "Garden" wordt vermeld, dat "Rickards Hardy Ferns" verhuisd is naar een nieuwe locatie in Noord Wales; bovendien is de zaak overgenomen door "plantsman" Dick Hayward. Deze maakt een nieuwe start op een oude boerderij, gelegen op een noordhelling, waar hij winterharde en ook meer gevoelige soorten, w.o. boomvarens wil gaan kweken.

Deze plek is niet ver verwijderd van Crûg Farm Plants, in Griffith's Crossing, Caernarfon, waar Bleddyn en Sue Wynn-Jones een kwekerij hebben met bijzondere planten, waarvan vele opgekweekt uit door henzelf verzameld zaad op reizen in Oost-Azië, w.o. Taiwan en Korea. Naar verluid hebben ze ook enige varens in de collectie. Hun website: www.crug-farm.co.uk